

A BRIŽINSKI SPOMENIKI MAGYAR FORDÍTÁSÁRÓL

Különösen nagy kulturális jelentőséget tulajdonítanak a szlovénok a *Brižinski spomeniki* kéziratának. Élő példáját adták ennek, amikor 2004-ben (többek között) azzal ünnepelték az ország csatlakozását az Európai Unióhoz, hogy kiállították az addig Münchenben őrzött szövegeket a ljubljana-i nemzeti könyvtárban, ahová tömegestül érkeztek a látogatók: e páratlan lelet először volt fel-lelhető szlovén földön. Valóban, az első korai szlovén nyelvűnek tekintett nyelvemlék megközelítőleg a 10. és a 11. század fordulóján, minden bizonnyal 972 és 1039 között keletkezhetett, így nemcsak e kis nép egyik első, páratlan kincse, hanem egyben az első latin betűkkel írt szláv szöveg is.¹ Az alábbiakban közölt fordítás — tudomásom szerint — a *Brižinski spomeniki* eddigi első teljes magyar nyelvű kiadása.²

A magyar nyelvű szakirodalom Freisingi nyelvemlékek megnevezéssel szolt korábban a *Brižinski spomeniki*ről, hiszen a bajor városkában találták meg 1803-ban. A szlovén műszót, a *Brižinj*t, Anton Janežič, Fran Miklošič tanítványa alkotta meg 1854-ben,³ és napjainkban már, a hazai szlovenisztika térnyerésével, egyre inkább ez a megnevezés látszik gyakoribbnak. Fontos a megnevezésben a többes szám, hiszen három egymástól elkülönülő liturgikus szöveget ölel fel, a három szöveget számozással különítjük el egymástól (BS 1, 2, 3). Szélesebb nyilvánosságot akkor kaptak, amikor a jeles nyelvész, Jernej Kopitar, a bécsi udvar egykori könyvtárnoka kiadta, és tudományos igénnyel elemezte azokat a *Glagolita Clozianus* című munkájában 1836-ban.⁴ Ez alighanem döntő hatású volt abban a széleskörű vitában, amely a nyelvemlékek hovartozásáról szolt, voltaképp arról, melyik szláv nyelvi közösség tekintheti sajátjának. Különösen fontosnak látom azt az identitáslakításhoz kapcsolódó tény, hogy a második szöveg, amely a leginkább önálló alkotás, egy 8. századi bajor prédikáció átültetése lehet, minden bizonnyal német kéz átírása (*karoling minuscula*), továbbá maga az átültetés a 9. században történhetett a Wörthi-tó körzetében, amely a freisingi püspök birtoka volt. A század közepén Karantániából Alsó-Pannóniába került Kocelj fejedelem udvarába, így Metód és tanítványai is használhatták.⁵

A *Brižinski spomeniki* első és harmadik szövege tehát általános gyónási szöveget takar, míg a második szabadabb szövegtípus, prédikáció, amely az ősbűnről, annak következményeiről, valamint a bűnbánatról szolt. E nyelvemlékek természete-

sen párhuzamba állíthatók keletkezésük körülményeit, módját, idejét, továbbá témájukat és műfajukat tekintve a *Halotti beszéd és könyörgéssel*. E helyt csupán arra a különbségre kívánom felhívni a figyelmet, hogy amíg a *Halotti beszéd* középpontjában az elmúlással való szembesítést, szembesülést látom, addig a BS 2 alapvetően a bűnbánat, bűnbocsánat, kegyelem fogalmait járja körbe. A két prédikáció természetesen a liturgia más-más pontján szólalhatott meg. Ahogy a *Halotti beszéd* fennmaradása feltételezi, hogy a 12. század végén stilisztikailag igényes, kidolgozott magyar nyelvű liturgikus-retorikai szövegek léteztek, nem önálló, elszigetelt jelenséghez van szerencsénk, úgy igazak mindezek a *Brižinski spomenikire* és nyelvi környezetére, azzal a megszorítással, hogy kiemelendónek látom: mintegy kétszáz év a különbség a két szöveg létrejötte közt. Az itt tárgyalt nyelvemlékek mellett a 14. század végéről fennmaradt Klagenfurti és a 15. század első felében keletkezett Stičnai kézirat tartoznak a jelentősebbek közé, amelyek kapcsán Janko Kos megjegyzi, a szlovén nyelvű írásbeliség a középkor során az egyházi használatban tehát jelen volt. Érdemes szem előtt tartani ezt a megállapítást⁶ annak a fényében, hogy a német, a latin, és egyes területeken az olasz és a magyar nyelvek jelentős hatással voltak az egyházi, valamint hivatalos írásbeliségre.

A BS 1 és BS 3 olvasása során szembeötlően elkülönül az általános gyónási formula a liturgikus szertartás kereteit képező szövegrészekről. Ezt, ahogy a kritikai kiadás is teszi, különböző betűtípussal jelöltük. A pap szavait a hívek megismétlik, amely során a Szentháromság személyei után a főbb szentekhez fordulnak, a bűnbocsánatot elsősorban a főbűnök elkövetése miatt kérik. A BS 3 szemben a BS 1-gyel a keresztségi fogadalom megerősítésével kezdődik, ugyanakkor mindkét szövegvilág képei az utolsó ítélet könyörületéhez kapcsolódnak. A BS 2 beszélője alapvetően arra építi fel mondandóját, hogy az „ősállapothoz”, Isten közelségéhez való visszatérés az egyén döntése, amely a bűnbánattal, vezekléssel, a bűnbocsánat elnyerésével elérhető. Érvelése az emberi könyörületesség képein alapszik, párhuzamba állítja azt Isten könyörületességével. A prédikáló, ahogy a *Halotti beszéd* megszólalója is, közösséget vállal a hívekkel (T/1.), szemben a BS 1-gyel és BS 2-vel, ahol az ima szövege alapvetően az egyénre fókuszál (E/1.).

A fordítás során törekedtünk arra, hogy az olvasó értelmezést kapjon, nem állt szándékunkban archaizáló, a korai középmagyar kor nyelvi álla-

potát megidézni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy bizonyos fogalmak, mondatszerkezeti és retorikai sajátosságok ne elevenítenének fel archaikus elemeket. Egyes kifejezések, különösen megszólítások (például: *úr*) magyar nyelvű hagyománytól való eltérését érzékeltetni kívántuk, más sajátosságokat (például: az egykori ószlávban, óegyházi szlávban meglévő *aoriszoszt*) kénytelenek voltunk elhagyni. A magyar nyelvű szövegek létrehozása során gondot fordítottunk arra, hogy a képiség, illetve a szöveg figurái (elsősorban a gondolatritmus) hasonló hatást keltsen, mint az eredeti szövegben. Különösen fontosnak tartom ezt azért, mert a *Brižinski spomeniki*től számítva a szlovén irodalmi térben tulajdonképpen a romantikáig, France Prešeren fellépéséig, a vallásos irodalom van túlsúlyban.⁷ *A szlovén irodalom kistükre*ben és a *Szlovén irodalom I.* című antológiában⁸ megjelent, Tóth Ferenc által fordított részletéhez képest az itt közölt szöveg figyelembe vehette a legújabb kritikai kiadás eredményeit is.

¹Lukácsné Bajzek Mária – Mladen Pavičić: *A szlovén nyelv*; <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/documents/szloven-nyelv.pdf> (2016.07.12.)

²A fordítás a ZRC SAZU felkérésére készült.

³A külön nem jelölt filológiai adatok a *Brižinski spomeniki* online kritikai kiadásából valók: <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/index-sl.html>; a nyelvemlékek nagyfelbontásban böngészhetőek: <http://old.nuk.uni-lj.si/bs.html>.

⁴Stanko Janež (szerk.): *A szlovén irodalom kistükre*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1973, 78.

⁵Lukács István – Mladen Pavičić: *A szlovén irodalom története*; <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/szloven-irodalom.htm> (2016.07.12.)

⁶Janko Kos: *Pregled slovenskega slovstva*. DZS, Ljubljana, 2001, 23.

⁷Marko Juvan: *Prešeren szonettjei és a költői önreflexió*. Tiszatáj, 2000/12. 104.

⁸Bajzek Mária – Lukács István – Mladen Pavičić: *Szlovén irodalmi antológia I.* ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 2007.

Brižinski spomeniki 1

MONDJÁTOK UTÁNUNK A KÖVETKEZŐ NÉHÁNY SZÓT: Isten, irgalmas Úr, Atyaisten, meggyónom Neked minden bűnömet és a Szent Keresztnek és Szűz Máriának és Szent Mihálynak és Isten minden angyalának és Szent Péternek és Isten minden apostolának és Isten minden vértanújának és Isten minden hívének és minden igaz szűznek és mind az igazaknak. És neked, Isten szolgálja; meg akarok szabadulni minden bűnemtől, és vallom, amiképp e világra jöttem, akképp távozom a túl-

világra, de az ítéletnapon ismét feltámadok. Vágyom az örök életre, vágyom a feloldozásra. Irgalmas Isten, fogadd el bűneim meggyónását: minden eddig elkövetett gonoszságomét, mióta e világra küldtettem és megkereszteltettem, melyekre emlékszem vagy nem emlékszem, akarva vagy akaratlan, tudva vagy tudatlanul, hamis esküvel vagy hazugságban, tolvajként vagy irigységben, káromlással vagy tisztátalanságban, akár mert az volt kívánatos, amit nem lett volna szabad kívánnom, akár rágalmazásban, akár ébren vagy álmomban, akár mert nem tartottam a vasárnapot, sem a vigiliát, sem a fogadott böjtömet és oly sok minden mást, ami Isten ellen való és keresztiségem ellen való. Te egyedülként, Istenem, tudod, mily nagy szükségem szenvedek. Istenem, irgalmas Úr, irgalmadért esedezem e felsorolt bűnökért és a sok másért, nagyobbakért és kisebbekért, amelyeket elkövettem. Mindezekért a Te irgalmadat kérem, és Szűz Máriát és mind a szenteket. És e világban úgy vegyem magamra e bűnökért járó büntetést, amint rám kiszabod, és amint irgalmad szerint való és Neked kedves. Istenem, alászálltál a mennyekből, és magadra vállaltad a kínszenvedést az egész emberi nemért, hogy megmentsél minket a gonosztól. Ments meg engem minden gonosztól. Irgalmas Isten, kezedbe ajánlom testemet és lelkemet és szavaimat és cselekedeteimet és akaratomat és hitemet és életemet. És hogy meghallhassam az ítéletnapon a Te végtelen irgalmadat azokkal egyetemben, akiket Te magad szólítasz: Jöjjetek, Atyám választottai, fogadjátok az örök boldogságot és az örök életet, mely nektek készítettett örökkön örökké. Amen. *Urunk, szolgálóidnak, kik meggyóznak Neked, bocsásd meg vétkeiket, hogy ők, kiket gyötör a bűntudat, megvigasztaltassanak a Te igazságod irgalma által. A mi Urunk, Jézus Krisztus által.*

Brižinski spomeniki 2

Ha ősapánk nem vétkezett volna, örökké élhetett volna, nem öregedett volna meg, gondja sohasem lett volna, sem veritékes teste, hanem örökké élhetett volna. Mert a Gonosz irigysége miatt kiűzetett Isten dicsőségéből, ezután szállt az emberi nemre a fájdalom és a gond és a betegség és végső soron a halál. És mégis, testvérek, emlékezzünk, hogy minket is Isten gyermekeinek neveznek. Ezért hagyjuk el ez utálatos cselekedeteket, mert ezek a sátán cselekedetei: amikor bálványt imádkunk, felebarátunkat megrágalmazzuk, hogy tolvaj, hogy gyilkos, hogy parázna, hogy esküjét nem tisztelő, sőt azt megszegő, hogy gyűlölködő. Nincs tehát utálatosabb e cselekedeteknél Isten színe előtt. Éppen ezért, feleim, látnotok kell, nek-

tek is tudnotok kell, hogy a hajdani emberek képmásra épp olyanok voltak, akárcsak mi, és a Gonosz cselekedeteit gyűlölték, az Istenét szívükbe zárták. Ezért hajtsunk térdet templomaikban, foháskodjunk hozzájuk, és igyunk tiszteletükre, és járuljunk eléjük fogadalmainkkal testünk és lelkünk megváltásáért. Épp olyanokká válhatunk mi is, ha ugyanúgy kezdünk cselekedni, ahogy ők cselekedtek. Mert az éhezőnek enni adtak, a szomjazónak inni, a mezítelen lábra cipőt adtak, a mezítelent felruházták, a beteget Isten nevében látogatták, a fagyoskodót melengették, az idegent fedelük alá vezették, a tömlőcben és vasláncokban sínylődőket látogatták, és őket Isten nevében vigasztalták. Ezekkel, ezekkel a tettekkel közeledtek ők Istenhez. Így, feleim, mi is imádkozunk ugyanehhez a mindenható Atyaistenhez, míg fel nem visz minket oda, királyságába, mely vár Isten kiválasztottaira a kezdettől mindörökké. És testvérek, meghívottak és megidézettek, színe előtt nem tudunk sehova se rejtőzni, sem elfutni, hanem Isten trónja elé kell állnunk elleneinkkel együtt az ős Gonosszal együtt, és mindegyikünknek Isten színe előtt saját szájával és saját szávaival kell megvallania, amit ezen a világon elkövetett, legyen az jó avagy rossz. Így hát azon a napon, feleim, emlékezzetek, amikor nem lesz hova bújni, hanem Isten színe elé kell állni, és az ítéletet fogadni, amelyről szólottam. Urunk, Szent Krisztus, aki testünk gyógyítója lelkünk megváltója, ezt utolsó gyógyírként adta, és megmutatta, mivel kell a sátánnak ellene mondanunk, és magunkat tőle megóvnunk. Eleink szörnyen szenvedtek, hiszen megvesszőzték őket, és máglyára vetették, és kardélre hányták, és fára akasztották, és vasfogókkal tépték őket. Nekünk pedig ma igaz hitünkkel és igaz gyónásunkkal ugyanazt kell tennünk, amit ők tettek hatalmas szenvedésükkel. Így hát, feleim hívjátok Isten szolgálait, és valljátok meg nekik bűneiteket, és feloldozást nyernek bűneitek.

Brižinski spomeniki 3

Ellene mondok a gonosznak és minden cselekedetének és minden csábításának. És hiszek a mindenható Istenben és az ő Fiában és a Szentlélekben, hogy e három személy egy Isten, szent Úristen, aki az eget és a földet teremtette. Kérem az ő kegyelmét és Szűz Máriát és Szent Mihályt és Szent Pétert és Isten minden apostolát és Isten minden vértanúját és Isten minden papját és minden szent szüzet és mind a szent ereklyéket, hogy kegyeskedjenek közbenjárni Istennél bűneim miatt, hogy őszinte bűnvallást tegyek, és a bűnbocsánatot Istentől elnyerjem. Gyónoom a mindenható Istennek minden bűnömet és Szűz Máriának minden méltatlan tettemet és méltatlan gondolatomat, amelyet tudva vagy tudatlanul, kényszerítve vagy önként, álmomban vagy éberen, hamis eskü alatt, hazug szavakkal, lopással, paráznságban, kapzsiságban, mértéktelen evésben, mértéktelen ivásban, becstelenségben és minden mértéktelen cselekedetben követtem el. Amit tettem Isten ellen attól a naptól fogva, hogy megkeresztelttettem, egészen a mai napig, meggyónoom Istennek és Szűz Mária és Szent Lőrinc előtt, Uram, és minden szent előtt, és neked, Isten szolgálója. Bánom bűneim, és vezekelni akarok, amikor felismerem azokat, ha méltónak találsz rá, Istenem. Részesíts, Uram, Istenem, kegyelmedben, hogy gyalázat és szégyen nélkül állhassak az ítéletnapon színed előtt, amikor eljössz ítélni élőkön és holtakon, kinek-kinek saját tettei szerint. Neked, irgalmas Isten, ajánlom fel minden cselekedetemet és minden gondolatomat és szívemet és testemet és életemet és lelkemet. Krisztus, Isten Fia, aki e világra akartál jönni, a bűnösöket megmenteni a gonosz hatalmától, óvj meg minden gonosztól, és tarts meg minden jószágodban. AMEN. Amen.

(Bakonyi Gergely fordítása, lektorálta Lukács István)